

Strijken of niet strijken: That's the Question

LEEN DORSMAN

93

To Iron or not to Iron: That's the Question

Geschiedenis als metgezel [History as a companion] can be read in different ways. An interesting aspect to this book is that it contains a large part of the history of universities and the history of a scientific discipline. We have many official and institutional histories, but those studies reveal only a part of the real life in *academia*. The merit of the book by Bunna Ebels-Hoving is that it merges official history and personal history. For instance it shows that statistical emancipation of the female scientist does not mean that there is no longer any practical problem. Revealing is the part in the book in which she recounts a discussion with a colleague: should one stop ironing or not. By mixing simple (?) household questions with observations about (inter)disciplinarity this book shows what – in the words of Max Weber – *Wissenschaft als Beruf* really means.

Autobiografische teksten worden door veel historici nog steeds met wantrouwen bekeken. In het handboek dat ik gebruik voor mijn eerstejaarscursus Inleiding Geschiedwetenschap – John Tosh, *The Pursuit of History* – heet het op bladzij 95: 'Autobiographies may be very revealing of mentality and values, but as a record of events they are often inaccurate and selective to the point of distortion'. Dat weet Bunna Ebels-Hoving ook: net als haar middeleeuwse voorgangers excuseert zij zich bij voorbaat aan het begin van *Geschiedenis als metgezel*.¹

Toch is dat nergens voor nodig. Iedere historicus weet dat hij ál zijn bronnen met wantrouwen en voorzichtigheid moet benaderen. Maar er is nog een reden om zich niet te hoeven excuseren. Daar is het boek namelijk – om meerdere redenen – te interessant voor. Mijn reden om het boek de moeite waard te vinden ligt op het terrein van de universiteits- en

GESCHIEDENIS ALS METGEZEL

Confrontaties
met een vak,
1950-2010

BUNNA EBELS-HOVING

▲
Boekomslag van Bunna Ebels-Hoving, *Geschiedenis als metgezel* (Hilversum 2011).

wetenschapsgeschiedenis en ik zal uitleggen waarom. In zijn *History, Historians, and Autobiography* constateert Jeremy D. Popkin dat er naast klassiekers als die van Edward Gibbon (een van Ebels' helden), Henry Adams en Friedrich Meinecke na enig zoeken ongelooflijk veel onbekende autobiografieën van andere historici blijken te zijn.² In sommige opzichten onderscheiden die zich nauwelijks van 'gewone' autobiografieën: ze doen verslag van een leven waarop wordt teruggekeken. Maar omdat historici professionele terugkijkers zijn is een studie van dit type geschriften extra boeiend. Zijn historici beter dan anderen in staat hun leven te contextualiseren? Hebben zij door hun hermeneutische training meer inzicht in hun eigen *faits et gestes* dan anderen? Eén van de hoofdstukken in het boek van Popkin is gewijd aan een thema dat verrassend weinig wordt aangeroerd in dit soort egodocumenten van historici. Dat hoofdstuk heet 'Speaking of Careers: Historians and their Professional Lives'. De verklaringen die Popkin geeft voor het vaak ontbreken van deze thematiek zijn een vorm van schaamte (een heel leven verdaan in de studeerkamer), het besef dat een historicus eigenlijk weinig 'meemaakt' en de aard van het vak (in tegenstelling tot de natuurwetenschappen ontwikkelt het zich veel geleidelijker, met minder echte breuken). Ten slotte kan een rol spelen dat het gaat om auteurs die deel uitmaken van een professie die binnen het universitaire bedrijf toch al niet altijd voor vol wordt aangezien. Een zekere groepsloyaliteit kan dan een rem zijn op reflectie op het vak en zijn beoefenaars.

Deze remmingen zijn deels ook wel terug te vinden bij Bunna Ebels – soms noemt zij ze expliciet – en dat is jammer. Er moeten meer scherpe kantjes in haar loopbaan zijn geweest die het boek niet hebben gehaald. Ook heeft zich aan het historisch instituut in Groningen meer afgespeeld dan wij vernemen. *Inside stories* werpen vaak een ander licht op wat we uit de universiteitsarchieven leren. Met het groter worden van de universiteiten is het trouwens überhaupt maar de vraag of er op vakgroeps- en instituutsniveau nog veel bewaard blijft. En dan worden de verhalen van binnenuit niet alleen maar correcties op het bestaande beeld, maar het enige wat we hebben. Natuurlijk verloopt ook niet iedere carrière even turbulent als die van bijvoorbeeld de gerenommeerde (onderwijs-)historicus Fritz Ringer die in *Trouble in Academe* verslag doet van een jarenlange strijd tegen een autoritaire president van Boston University (het boekje is opgedragen aan 'my comrades in the Battle of Boston University').³ Maar wij kennen in Nederland ook wel voorbeelden van autobiografische teksten die betekenisvolle doorkijkjes geven door het universitaire leven en soms kanttekeningen zetten bij de

1 Bunna Ebels-Hoving, *Geschiedenis als metgezel. Confrontaties met een vak, 1950-2010* (Hilversum: Verloren, 2011, 263 blz., ISBN 978 90 8704 199 1).

2 Jeremy D. Popkin, *History, Historians, and Autobiography* (Chicago, Londen 2005).

3 Fritz Ringer, *Trouble in Academe: A Memoir* (San Jose, etc. 1999).

officiële geschiedenis. In de politieke wetenschappen heeft Hans Daalder dat bijvoorbeeld gedaan – met onder andere een persoonlijke analyse van de affaire-Daudt in Amsterdam. Voor de Groningse universiteit is er *Herfsttijloos* van Ger Harmsen.⁴ Van onmin, ruzies en regelrechte gevechten vinden we in *Geschiedenis als metgezel* weinig. Daar is Bunna Ebels, denk ik, te keurig voor. Ze wil ook een ander verhaal vertellen, dat op zich niet minder persoonlijk is, maar zich op een ander niveau beweegt. Maar ook dat – zo luidt mijn stelling – levert boeiende universiteitsgeschiedenis op. En ook al zegt zij expliciet geen memoires te willen schrijven (onder meer op 86), gelukkig doet ze dat af en toe wel en dat levert interessante inzichten op.

Academia is geen luilekkerland

Om te beginnen vallen haar geschiedenisstudie en haar werkzame leven in een periode vol fundamentele veranderingen. Ze begon haar studie in 1950 als *enige* eerstejaars, naar huidige maatstaven onvoorstelbaar, en nam afscheid aan het eind van de jaren tachtig in een periode dat de eerstejaars in honderdtallen gerekend moesten worden. Dat zou er licht toe kunnen leiden om met enige nostalgie terug te kijken op die na-oorlogse periode, maar wat dat betreft helpt Bunna Ebels ons uit de droom. De afstand tot ‘de professor’ was groot en het lijkt er ook niet op dat er enig didactisch principe achter het studieprogramma stak. De colleges waren vooral hoorcolleges en hadden een themacyclus van minimaal een jaar. Het thema was sterk afhankelijk van de belangstelling of toevallige bezigheid van de hoogleraar en dat kon resulteren in een jaar college over de Zuid-Afrikaanse spoorwegen. In het licht van dit soort observaties wordt duidelijk dat vroeger niet alles beter was en dat het gefoeter van hedendaagse politici en *opinion-leaders* over kwaliteitsslagen die er in het universitair onderwijs gemaakt moeten worden op zijn minst enige relativering behoeven.

Bunna Ebels rekent in haar boek ook af met de mythe dat het universitaire bestaan een voortdurend Luilekkerland is. Op bladzijde 203 rekent zij voor dat zij bij een deeltijdaanstelling van 19 uur – iedere week, het hele jaar door – minimaal 6, maar waarschijnlijk 8 tot 10 uur college gaf, nog los van individuele begeleiding, voorbereiding en correctiewerk. Deze cijfers dateren ook uit de periode dat onderzoek voor het eerst de aandacht van de bestuurders trok. Dat is op zich al een belangrijke verschuiving in

4 Hans Daalder, *Universitair panopticum. Herinneringen van een gewoon hoogleraar* (Amsterdam, Antwerpen 1997); Ger Harmsen, *Herfsttijloos (Colchicum autumnale). Een levensverhaal* (Nijmegen 1993).

haar verhaal: hoe in de jaren vijftig het onderzoek nog geheel het autonome terrein van de hoogleraar was, maar gaandeweg werd gecollectiviseerd in onderzoeksgroepen en onderhevig aan bureaucratische controle. Zij beschrijft hoe rond 1975 voor het eerst formulieren moesten worden ingevuld over het onderzoek waar ze mee bezig was en hoe daar wat lacherig over werd gedaan. Dat had alles te maken met de situatie van dat moment: 'Dat er van de wetenschappelijk medewerker eigen wetenschappelijke prestaties werden verwacht werd trouwens in het begin van de jaren zeventig niet omschreven of uitgesproken' (201). Dat werpt ook wel een ander licht op onze eigen situatie. Wij zijn geneigd om de huidige controlezucht van bovenaf als gekke te beschouwen – en er is wel wat voor te zeggen dat zij uit de hand is gelopen – en de academie als te ver door geschoten in de verzakelijking, maar het is toch nog niet zo heel lang geleden dat het nog wemelde van doctorandussen van een zekere leeftijd.⁵ In die zin zijn de grote bezuinigingsoperaties van de jaren tachtig niet helemaal zinloos geweest, omdat velen van hen toen van het toneel verdwenen zijn. Het boek van Ebels laat iets zien van het denken over deze zaken vanaf de werkvloer.

Wat in de archivalia van de universiteiten ook verdwijnt, is de specifieke alledaagse praktijk van vrouwen in de wetenschap en het onderwijs. Daarover zijn statistieken te maken: in negentien zoveel is dit percentage van de wetenschappelijke staf vrouw en in negentien zoveel is dat aantal toegenomen met factor x of y. Daaraan kun je zien dat het op dit vlak moeizaam is gegaan. Maar wat achter die cijfers niet zichtbaar is, dat zijn twee zaken die in een boek als dit wel duidelijk worden. In de eerste plaats dat toename van aantallen niet betekent dat het voor de vrouwen in kwestie nu 'gewonnen' was. Het bleef lange tijd nog steeds schipperen tussen werk en privé, waarbij het normaal werd gevonden dat er door de vrouwen zelf oplossingen werden bedacht. In dit opzicht is het bijna ontroerend de weergave te lezen van een gesprek uit 1958 met Ilse Bulhof over de vraag welke taken in het huishouden konden blijven liggen: moest je wel strijken of niet strijken? In dat opzicht heeft John Tosh gelijk als hij zegt dat autobiografisch materiaal heel goed een *mentality* kan blootleggen.

Interdisciplinariteit of multidisciplinariteit?

Het mooie van *Geschiedenis als metgezel* is dus dat het weliswaar een reflectie op het vak wil zijn, maar dat op de achtergrond ook heel sterk de

5 Zie daarvoor onder meer L.J. Dorsman en P.J. Knechtmans (eds.), *Het universitaire bedrijf. Over professionalisering van onderzoek, bestuur en beheer* (Hilversum 2010).

instellingsgeschiedenis van binnenuit meespeelt. Eigenlijk is dat echter slechts toegift. Zo is bijvoorbeeld de hierboven aangehaalde problematiek van de deelname van vrouwen aan het academisch arbeidsproces geen thema als zodanig, maar een logisch afgeleide van de vraag hoe het toch kon dat zij in eerste instantie de opkomst van de vrouwengeschiedenis miste. En die vraag heeft alles te maken met het hoofdthema van het boek: hoe is het vak in de afgelopen halve eeuw veranderd, hoe werd er tegenaan gekeken in de jaren vijftig en wat is er nu van geworden? Of misschien moet de vraag anders gesteld worden: gaat het eigenlijk niet veelmeer over het onderwijs in de geschiedenis aan de universiteit?

Wat opvalt is dat Bunna Ebels een verhaal vertelt dat velen van ons zullen herkennen. De komst van de vrouwengeschiedenis, het werken in projectverband, de uitbreiding van het bronbegrip. Allemaal elementen van voortschrijdend, zij het in Nederland iets vertraagd, inzicht in wat het vak behoort te zijn. Buitengewoon interessant zijn haar bespiegelingen over de *Werdegang* van de mediëvistiek. Zij mengt in dat verhaal verschillende elementen. In de eerste plaats wijst zij op het verschijnsel – of het ideaal – van de interdisciplinariteit. Terecht merkt zij op dat ‘de verheerlijkte interdisciplinariteit’ vanaf het begin ‘een soort panacee (was) voor verveling in het eigen vak’ (69). Daarbij laat ze zien dat interdisciplinariteit buitengewoon lastig is en dat het bij elkaar zetten van verschillende disciplines eigenlijk veel vaker tot multidisciplinariteit leidt dan tot interdisciplinariteit. Helder laat ze zien dat de Groningse Interfacultaire Werkgroep Mediëvistiek (IWM) vol enthousiasme interdisciplinair begon, maar bij het eerste gezamenlijke onderzoeksthema al snel multidisciplinair werd: de integratie bleek lastiger dan gedacht.

Het zou trouwens de moeite lonen nader onderzoek te doen naar de Nederlandse mediëvistiek, omdat juist de ontwikkelingen op dit terrein inzicht zouden kunnen bieden in de verhouding tussen disciplinariteit en inter- dan wel multidisciplinariteit.⁶ Ebels suggereert (68) dat er in de jaren zeventig plotseling werd gesproken over ‘samenwerking’ in de geesteswetenschappen. Maar was dat zo plotseling en waar kwam dat vandaan? En waarom bleek dat vooral zoveel mogelijkheden te bieden in de middeleeuwse geschiedenis? Een belangrijk element vormen ook de organisatievormen van die samenwerking. Uiteindelijk is in Groningen na de aanvankelijke werkgroepvorm van de IWM gekozen voor een zelfstandige vakgroep Mediëvistiek. In een losse vergelijking met de Utrechtse mediëvisten vraagt Ebels zich af of hun lossere organisatievorm misschien niet meer

6 Tegenwoordig wordt ook wel gesproken over trans-disciplinariteit. Dat is al een teken aan de wand met betrekking tot het inherent problematische karakter van deze terminologie.

kansen biedt. De Groningse vakgroep is immers opgeheven. Het is lastig om daar een antwoord op te geven, maar het laat zien hoe een boek als dit allerlei aanzetten kan geven voor nader onderzoek naar succes of falen van een wetenschappelijke discipline.

Tot slot

Dit is een boek dat op verschillende manier gelezen kan worden. Het heeft meerdere lagen, zoals ook deze drie dossierbijdragen laten zien. Het zet aan tot nadenken over je vak, over je eigen positie daarin en door de bijzondere constructie waarbij de hoofdstukken het proces volgen dat de historicus doorloopt bij het schrijven van zijn verhaal blijft er een soort spanning bestaan. Dat is knap voor een boek dat voor een deel gaat over bronnenkritiek, editietechniek en de relatie tussen het specialist en het generalist zijn.

Geschiedenis als metgezel zet aan tot reflectie, maar dat is tegelijkertijd ook reflectie op een voorbije wereld. In die zin is het boek ook een verouderd boek geworden, ondanks allerlei *up to date* intern-wetenschappelijke inzichten. Het is vooral ook het boek van een docent en juist in het onderwijs is zoveel veranderd. Om nog even op het thema discipline terug te komen: wat Ebels beschrijft als een echte discipline, met eigen regels, instrumenten en publicatie- en debatomogelijkheden is in het hedendaagse universitaire onderwijs versnipperd geraakt en voor veel studenten niet meer herkenbaar. In de BAMA-structuur rukt het brede *liberal arts* model van alle kanten op. Ik weet zelf nog steeds niet wat ik daarvan moet denken, maar ik vrees dat Bunna Ebels ervan zou gruwen. ◀

Leen Dorsman is Profielhoogleraar Universiteitsgeschiedenis Universiteit Utrecht. Zijn onderzoeksgebieden zijn universiteitsgeschiedenis en historiografie. Recente publicaties: L.J. Dorsman, 'Meinard Tydeman. De gefnuikte carrière van een Oranjeprofessor in een kezenstad', *Tijdschrift voor Biografie* 1-2 (2012) 16-26; L.J. Dorsman, 'J.J.P. Valeton tussen geloof, wetenschap en universiteit', in: Bob Becking (ed.), *J.J.P. Valeton jr. als mens en theoloog. Studies over een ethisch theoloog bij zijn 100ste sterfdag* (Utrecht 2012) 113-127 en L.J. Dorsman, 'Van OB 1815 naar WHW 1985. Van "geleerde stand" naar "zelfstandige beoefening der wetenschap"'. Het hoger onderwijs en de disciplines', in: L.J. Dorsman en P.J. Knegtman (eds.), *Van lectio tot powerpoint. Over de geschiedenis van het onderwijs aan de Nederlandse universiteiten* (Hilversum 2011) 112-125. Email: l.j.dorsman@uu.nl.